

**ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ
ВИЯВЛЕННЯ ПРИМУШУВАННЯ ДО ВИКОНАННЯ ЧИ
НЕВИКОНАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ**

Стаття присвячена вивченню особливостей криміналістичної методики виявлення примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань та проблемам її інтерпретації у розслідування злочинності в цій сфері.

Ключові слова: криміналістична методика виявлення злочинів, організована злочинність, розслідування злочинів, колекторські агенції (компанії), цивільно-правові зобов'язання.

Статья посвящена изучению особенностей криминалистической методики выявления принуждения к выполнению или невыполнению гражданско-правовых обязательств и проблемы ее интерпретации в расследовании преступности в этой сфере.

Ключевые слова: криминалистическая методика выявления преступлений, организованная преступность, расследование преступлений, коллекторские агентства (компании), гражданско-правовые обязательства.

The article examines the characteristics of the forensic techniques of identifying the enforcement or breach of civil liabilities and the problems of its interpretation in the investigation of crime in this area.

Keywords: forensic methods of detecting crimes, organized crime, investigation of crimes, collection agencies (companies), civil law obligations.

Постановка проблеми. Науковці визначають категорії методів, що застосовуються у методиці розслідування, а саме: стратегічні, організаційно-управлінські, тактичні методи ситуаційного аналізу, етапів розслідування та особистісних якостей підозрюваних; алгоритмізовані методи для вирішення типових слідчих завдань у типових слідчих ситуаціях; методи дослідчої перевірки; аналітичні методи обробки криміналістично значимої інформації; тактичні методи подолання протидії розкриттю та розслідуванню злочинів [5, с.71-72]. З врахуванням виокремлення нами криміналістичної методики виявлення злочинів (як елементу їх розкриття) ми визначаємо таку категорію, як методи, що використовуються при виявленні злочинів. С.Г. Бевзенко [1, с.223-224] частково розглядав зазначені методи, але стосовно виявлення злочинів, що пов'язані з протидією законній господарській діяльності, тому ми запозичуємо вже існуючі теоретичні напрацювання та екстраполюємо їх на потребу теоретичній обґрунтованості методів виявлення примушення до виконання (невиконання) цивільно-правових зобов'язань.

Виклад основного матеріалу. З врахуванням зазначеного ми пропонуємо використовувати наступні методи:

- обмін інформацією між оперативними підрозділами (щодо вчинення інших злочинів в процесі примушування);
- використання оперативно - довідкових та автоматизованих обліків поліції (для встановлення факту участі окремих членів організованих злочинних угруповань (ОЗУ) в діяльності легальних суб'єктів господарювання (колекторських агенцій тощо);
- вивчення матеріалів кримінальних проваджень (щодо вчинення потерпілим інших злочинів з метою отримання коштів для погашення боргів);
- аналіз інформації щодо оперативної обстановки в місцях можливого формування злочинних груп (наприклад про створення суб'єкта господарювання (СГ) з метою прикриття злочинної діяльності);
- проведення опитування потерпілих по фактах, які мають значення для виявлення організованих груп та їх злочинних дій

(наприклад, про методи кредиторів щодо примушування до виконання цивільно-правових зобов'язань);

- встановлення осіб, які формуються у злочинні групи (наприклад, звернення до охоронного СГ з метою визначення можливості їх участі у примушуванні до виконання цивільно-правових зобов'язань);

- оперативна перевірка осіб, які затримані чи засуджені за інші злочини щодо їх участі у примушуванні до виконання (невиконання) цивільно-правових зобов'язань;

- опитування осіб, які затримані чи засуджені за інші злочини (в тому числі вчиненні в процесі примушування);

- аналіз інформації про діяльність колекторських агенцій в засобах масової інформації;

- отримання інформації від осіб, які працюють в юридичних, охоронних агенціях, про звернення до них з метою отримання колекторських послуг;

- аналіз інформації про зникнення осіб, які винні значні кошти (або їх близьких осіб);

- аналіз фактів пред'явлення майнових вимог, щодо наявності в них ознак примушення до виконання (невиконання) цивільно-правових зобов'язань;

- аналіз інформації, що надійшла від потерпілих щодо вчинення відносно них насильницьких злочинів з метою примусити до виконання цивільно-правових зобов'язань;

- аналіз чи відпрацювання інформації (про нанесення тілесних ушкоджень) від керівників медичних установ, які зобов'язані негайно інформувати правоохоронні органи про всі випадки звернення за медичною допомогою осіб з тілесними ушкодженнями, якщо є підстави вважати, що вони отримані внаслідок правопорушень (інформація заноситься в журнал, який є документом суворої звітності) [9];

- аналіз матеріалів існуючих кримінальних проваджень;

- аналіз інформації, що знаходиться в підрозділах Державної служби з надзвичайних ситуацій України стосовно пожеж (автомобілів, будинків, квартир) для визначення фактів навмисних підпалів з метою примушення до виконання (невиконання) цивільно-правових зобов'язань;

- аналіз інформації від нотаріусів про намагання укласти угоду з відчуження майна з явним примушуванням однієї з сторін (або укладання таких угод);
- аналіз інформації підрозділів Державної виконавчої служби (ДВС) про активне втручання у виконавче провадження однієї із сторін, їх представників або третіх осіб (щодо вчинення ними незаконних дій);
- аналіз інформації із судів щодо тиску при прийнятті рішень при розгляді цивільних позовів, які стосуються розподілу, відчуження об'єктів нерухомості;
- використання автоматизованих інформаційно-пошукових систем, які містять інформаційні дані про злочинну діяльність лідерів та активних учасників організованих злочинних угруповань (ОЗУ) та злочинних організацій, які одержані під час проведення оперативно-розшукових заходів (ОРЗ);
- направлення до суду відповідного запиту про витребування документів (по конкретним цивільним позовам щодо визнання угоди недійсною), які можуть бути використані для одержання фактичних даних і бути доказами у кримінальному провадженні;
- відпрацювання окремих суб'єктів господарювання, відносно яких отримана інформація з інших підрозділів поліції чи правоохоронних органів про надання ними колекторських послуг;
- контент - аналіз повідомлень у ЗМІ, мережі Інтернет (наприклад, про пошук конфліктолога, або реклама оголошень щодо колекторських послуг, силових захоплень, або повідомлення про силові захоплення тощо);
- встановлення корумпованих осіб з числа працівників виконавчої служби та суддів шляхом аналізу звернень осіб (потерпілих) на їх неправомірні дії або неправосудні рішення саме по позовах щодо виконання цивільно-правових зобов'язань (у відсотках зазначено ефективність застосування кожного методу на думку респондентів).

Наступна складова в процесі виявлення злочину – це його ознаки. Якщо сліди (слідові картина) злочину (як елемент криміналістичної характеристики) – це його відображення на

предметах матеріального світу або у свідомості людини, то ознаки сприйняття слідової картини суб'єктом, тобто, особою, яка виявляє злочин з врахуванням його обізнаності з особливостями вчинення злочинів, процесів впливу на оточуючу обстановку.

Виявлення осіб та фактів, що становлять інтерес для працівників поліції, відбувається за невстановленими і наперед індивідуально невизначеними ознаками, оскільки суб'єкти не мають певної, заздалегідь визначеної інформації щодо об'єкта. Виявлення об'єкта здійснюється за ознаками, які задані не матеріалами конкретного кримінального провадження, а на основі загальних уявлень про нього. В цьому випадку розпізнавання досягається шляхом порівняння ознак, властивих тому або іншому об'єкту, з ознаками окремих видів злочинів. В результаті надходить орієнтуюча інформація і робиться певне припущення, що об'єкти з виявленими ознаками мають відношення до примушування до виконання цивільно-правових зобов'язань, тобто встановлюється формальна тотожність виявлених ознак з абстрактною моделлю протиправного діяння, що існує в свідомості працівника поліції. Власне, ознака може бути і не чітким слідом (відображенням), а сприйматися як така тільки суб'єктом (слідчим або оперативним працівником), який має спеціальні знання та «позитивну професійну деформацію» (тобто сприймає оточуючу обстановку та інформацію з точки зору можливого злочинного впливу на неї).

Науковці, розглядаючи ознаки злочинної діяльності, використовують різні критерії для їх класифікації. В.П.Корж виокремлює вісім груп ознак, використовуючи для класифікації етапи розвитку злочинної діяльності; ознаки організації та самоорганізації злочинної групи; ознаки обрання певної форми злочинної діяльності; ознаки планування злочинної діяльності; ознаки підготовки до вчинення злочину; ознаки дій по заволодінню предметом злочинного зазіхання; ознаки приховування слідів злочину; ознаки дій по встановленню корупційних зв'язків; ознаки легалізації доходів отриманих злочинним шляхом [5, с.155-156]. Е.П.Іщенко визначає ряд ознак при класифікації вимагання, використовуючи критерії: за

ознаками суб'єктів злочину; за ознаками наявності у злочинців судимості; за кількістю злочинців; за кількістю епізодів; за зв'язком з іншими злочинами; за ознаками потерпілих, у тому числі їх віковою, статевою, професійною, кримінальною та іншою приналежністю; за ознаками основного предмета посягання; за зв'язком із застосуванням насильства; за характером погроз; за посадовим становищем вимагачів і використання їх можливостей з корисливою метою; за розміром майна, що вимагається; за зв'язком із захопленням заручників [4, с. 289–290]. Л.П.Дергач виокремлює ознаки вчиненого вимагання: ознаки пошкодження, знищення майна потерпілого або інших осіб; ознаки застосування насильства відносно потерпілого або його близьких родичів; ознаки опору, що чинили злочинцям потерпілий або інші особи; ознаки причетності до вчинення злочину конкретних осіб [2, с.65].

Погоджуючись із зазначеними науковцями щодо змісту їх класифікації, ми маємо своє бачення, яке полягає у наступному: ми виокремлюємо не просто ознаки злочину, а саме пошукові ознаки, які дозволяють вичленувати інформацію саме про факт вчиненого, вчинюваного або такого, що готується примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань (або про особу, яка вчинила, вчинює або готується вчинити зазначений злочин) з загального інформаційного поля, в якому діє суб'єкт. Тому ознаки необхідно класифікувати саме за такими критеріями, а саме:

- ознаки, що характеризують зовнішність особи, яка готує, вчинює або вчинила примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань;

- ознаки, що свідчать про рівень «професіоналізму» злочинців;

- ознаки, що свідчать про вчинення примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань певним способом: ознаки зникнення особи (без ознак примушування); викрадення особи та пред'явлення майнової вимоги; позбавлення волі; вчинення інших злочинів з метою залякування; погрози вбивством, нанесення тяжких тілесних ушкоджень; ознаки, властиві майну, здобутому злочинним

шляхом, знаряддям злочину і розшукуваному майну (як предмету примушування);

- ситуаційні ознаки, що свідчать про етап вчинення злочину;

- ознаки певної поведінки потерпілого, який піддається злочинному впливу (звернення в ломбарди, отримання термінових кредитів тощо);

- ознаки майнових конфліктів, що є наслідком цивільно-правових зобов'язань, які науковців, виходячи з їхньої правової оцінки, розділяють на три категорії: конфлікти, по яких претензії сторін не ґрунтуються на нормах права (тобто, не мають правових основ) - до таких відносяться, наприклад, суперечки з приводу карткових боргів, поділу злочинно нажитого майна, інших суперечок в площині кримінальної субкультури; конфлікти, що мають слабку перспективу для вирішення в правовому порядку, наприклад, у випадку, коли передуючі конфліктам відносини не були належним чином оформлені (або ці відносини не отримали задовільного правового регулювання) - типовим прикладом можуть служити не оформлені належним чином угоди; конфлікти, що формально мають перспективу для розгляду в судовому або іншому легальному порядку [10, с.101-102];

- ознаки формування та діяльності злочинної групи;

- ознаки, за якими встановлюється тотожність – індивідуальні ознаки як осіб, так і предметів, властиві конкретній особі або предмету, наприклад риси зовнішності, по яких суб'єкт розпізнає серед осіб розшукуваного злочинця; об'єктом розпізнавання є конкретні особи, а само розпізнавання полягає у встановленні тотожності за індивідуальними ознаками, властивими цій людині (зазначені ознаки можуть міститися у слідах, що залишені на місці вчинення злочину; утворилися на потерпілому, його одязі; утворилися на злочинцях, їх одязі).

Перелік ознак для кожної з класифікаційних груп може бути безмежним, тому не має сенсу визначати їх всі. Але, оскільки злочинні дії не завжди вчинюються у комплексі на всіх напрямках, тобто залежать від виду цивільно-правових

зобов'язань, сценарію злочинних дій та обраної злочинцями тактики, то певні напрямки, а відповідно і ознаки будуть альтернативними. Тобто, попри намагання злочинців замаскувати злочинні дії під господарські або цивільні правовідносини, в їх діях містяться ознаки ряду злочинів, які можуть бути виявлені в результаті цілеспрямованої діяльності працівників поліції, враховуючи ґрунтовні знання щодо тактики їх дій [1, с.145].

Висновки. Таким чином нами визначені особливості криміналістичної методики виявлення примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, основні складові процесу виявлення: об'єкти, суб'єкти, методи, місця та ознаки, притаманні зазначеним злочинним діям.

Література:

1. Бевзенко С.Г. Виявлення ознак протидії законній господарській діяльності, як складової „рейдерського захоплення” /С.Г. Бевзенко, С.І. Ніколаюк // Науковий вісник НАВС.- 2012.- № 1.- С.139-146
2. Дергач Л.В. Розслідування вимагань, вчинених організованими злочинними групами, в сучасних умовах: дис.....канд.юрид.наук: 12.00.09 / Леонід Валентинович Дергач.- К.,2010.-224 с.
3. Звітність про зареєстровані злочини і результати роботи //Форма 1-А: наказ МВС України від 16.01.2008 р. № 16
4. Ищенко Е.П. Расследование преступлений, связанных с профессиональной деятельностью / под общ. ред. засл. деятеля науки РФ, проф. Е. П. Ищенко / Е. П. Ищенко, М. М. Яковлев. – М. : Изд-во «Юрлитинформ», 2009. – 352 с.
5. Корж В.П. Теоретические основы методики расследования преступлений, совершаемых организованными преступными образованиями в сфере экономической деятельности: [монография] / В.П. Корж. - Харьков: НУВС, 2002.- 412 с.
6. Конституція України: Офіційний текст: Коментар законодавства України про права і свободи людини і громадянина: [навч. пос.] / Авт.упоряд. М.І. Хавронюк. – К.: Парламентське вид-во, 1999. – 544 с.
7. Криміналістика. Криміналістична тактика та методика розслідування злочинів : □ підруч. для юрид. вузів і фак.□ / В. О. Коновалова, Г. А. Матусовський, В. Ю. Шепітько / Національна

юридична академія України. Академія правових наук України. – Х. : Право, 1998. – 375 с.

8. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт.2012 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2013. -№ № 9-10, 11-12, 13. - Ст. 88.

9. Про порядок обліку випадків звернення до медичних установ і міськрайлінорганів внутрішніх справ громадян з тілесними ушкодженнями кримінального характеру: наказ МВС України та МОЗ України від 10 трав.1993 № 307/105

10. Скобликов П.А. Взыскание долгов и криминал / П.А.Скобликов.- М.: Юристъ, 1999. - 160 с.

УДК 343.137

Шикоряк М. М.,
старший слідчий слідчого відділення
Личаківського відділу поліції ГУ НП у Львівській області
ад'юнкт кафедри криміналістичних експертиз
навчально-наукового інституту №2
Національної академії внутрішніх справ

ПРАВОВИЙ СТАТУС ІНОЗЕМЦЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ (ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ)

У статті розглядаються особливості правового статусу іноземців у кримінальному провадженні за законодавством України. Підсумовується, що правове регулювання за даних умов має комплексний характер, основними складовими якого є положення: Конституції України; міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; КПК України, КК України; інших законів України, міжнародних договорів України (у тому числі міжвідомчих), підзаконних нормативно-правових актів, що стосуються правового статусу іноземців у сфері кримінального провадження.